

مطالعه تطبیقی سیاستگذاری و توسعه قبل و بعد از انقلاب اسلامی در حوزه زنان

نبره قوی^{*۱}

جعفر هزارجریبی^۲

چکیده

هدف: بررسی تحولات در حوزه سیاستگذاری در موضوع زنان از جمله شاخصه های است که برای تحلیل علمی از انقلاب باید به آن توجه شود. معطوف به این اهمیت، مقاله با هدف بررسی تطبیقی حوزه سیاستگذاری و تأثیر آن بر توسعه در این حوزه انجام پذیرفته است.

روش‌شناسی پژوهش: این مقاله با روش توصیفی و تحلیل تطبیقی در حوزه زنان در قبل (عصر پهلوی) و بعد از انقلاب اسلامی ساماندهی شده است.

یافته‌ها: در پاسخ به این سوال است که انقلاب اسلامی تا چه میزان در سیاستگذاری، توسعه و پیشرفت حوزه زنان تأثیرگذار بوده است؟ یافته‌های تحقیق نشانگر تحولات قابل توجهی در سیاستگذاری و پیشرفت در ابعاد مختلف (ساختاری، نهادی، تقنینی و اجرایی) در بعد از انقلاب است.

نتیجه‌گیری: تغییرات زیربنایی در سیاستگذاری موجب رشد، پیشرفت توسعه وضعیت زنان در ابعاد سیاسی-اجتماعی، فرهنگی و علمی بر اساس شاخص‌های بین‌المللی و بومی گردیده است اما؛ با توجه به ظرفیت‌های معنوی، مادی و انسانی نظام اسلامی تا دست‌یابی به نقطه مطلوب، تلاش مسئولان و همدلی و همراهی مردم ضروری است؛ تا در حرکت از وضعیت موجود به طرف وضعیت مقدر و مطلوب میسر گردد.

کلیدواژه‌ها: انقلاب اسلامی ایران، عصر پهلوی، سیاست‌گذاری، پیشرفت، زنان.

Email: ghavi@staff.nahad.ir

۱- استادیار پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی (نویسنده
مسئول)

Email: jafar_hezar@yahoo.com

۲- استاد گروه تعاون و رفاه اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی،
دانشگاه علامه طباطبائی

مقدمه

از مهم‌ترین شاخص‌های پیشرفت در عرصه بین‌المللی بررسی چگونگی تحولات در حوزه زنان است که به تبع تحول در سیاست‌گذاری در این عرصه تحقق می‌یابد. به این دلیل بررسی چگونگی تحولات در این حوزه از اولویت موضوعات پژوهشی به‌شمار می‌آید بدیهی است که در سیاست‌گذاری که به نوعی می‌توان گفت مقدمه پیشرفت و تحولات در هر حوزه‌ای است نکته اساسی مبانی، اصول و اهدافی است که سیاست‌گذاری‌ها مبتنی بر آن است. بی‌تردید بدون توجه به این مؤلفه‌ها زیربنایی تحولات اجتماعی و از جمله مهم‌ترین آنها یعنی انقلاب‌ها در مسیر اهداف خود حرکت نخواهد کرد. و در ابعاد و حوزه‌های مختلف هم شاهد انحراف از اهداف خواهیم بود. بر اساس این مهم، در بررسی تحولات سیاست‌گذاری و توسعه علاوه بر لزوم توجه به مبانی و اهداف، میزان و چگونگی جواز مشارکت اجتماعی زنان از جمله مهم‌ترین اصول و مؤلفه‌هایی است که در تحلیل منطبق با واقع و در عین حال نگاه به وضعیت مطلوب در مسیر پیشرفت لازم است مدنظر قرار گیرد. در جواز مشارکت در قرآن و سیره معصومین و عصر صدراسلام می‌توانیم نمونه‌هایی مانند بیعت زنان در صدر اسلام، هجرت زنان به همراه پیامبر(ص) از مکه به مدینه و هجرت به حبشه، آیات جهاد، آیات شورا و در اوج و نقطه عطف حرکت‌ها و فعالیت‌های سیاسی-اجتماعی، حضرت زهرا(س) و حضرت زینب(س) را نام ببریم. این نمونه‌ها نمایانگر جواز مشارکت برای زنان و از همه مهم‌تر حضور و کنشگری در همه ابعاد و از جمله نظارت همگانی امر به معروف و نهی از منکر در جامعه می‌باشد. «این بدان معنی است که از دیدگاه اسلام زن، همانند مرد، می‌تواند در سرنوشت سیاسی خود و کشور دخیل باشد و در دستگاه حاکمیت و قدرت سهم داشته باشد و در این زمینه هیچ مانعی وجود ندارد (ارسطا، ۱۹۹۸: ۱۴۶). بنابر دیدگاه امام خمینی(ره) رهبر انقلاب اسلامی «از نظر حقوق انسانی، تفاوتی بین زن و مرد نیست زیرا که هر دو انسانند و زن حق دخالت در سرنوشت خویش را همچون مرد دارد بلکه در بعضی از موارد تفاوت‌هایی بین زن و مرد وجود دارد که به حیثیت انسانی آنها ارتباط ندارد» (صحیفه نور، ج ۳: ۴۹). «ما می‌خواهیم زن به مقام والای انسانیت برسد، زن باید در سرنوشت خودش دخالت داشته باشد» (صحیفه نور، ج ۵: ۱۵۳). «بر این مبنا، انجام فعالیت‌های سیاسی اجتماعی نه تنها از نظر اسلام برای زنان جایز است بلکه در برخی از اوقات واجب نیز هست. مانند، زمان دفاع از کیان حکومت اسلامی در برابر هجوم کفار و مشرکان اعم از هجوم فرهنگی و نظامی و همانند قیام در برابر یک حکومت فاسد. که امام خمینی(ره) در کتاب «البیع» مطالبی را بیان نموده‌اند. و از سوی دیگر مسئولیت نظام اسلامی هم زمینه‌ساز زمینه‌ها و آماده سازی لوازمات مقتضی با پیشرفت بانوان در کشور بر اساس اصول دهم^۱، بیستم و یکم^۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی با رعایت اصل چهارم^۳ ق.ا.ج.ا است این‌گونه می‌شود اذعان داشت که، اگر چه سیاست‌گذاری در راستای افزایش

۱. از آنجا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی برپایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد (اصل دهم).
 ۲. دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید ... (اصل ۲۱).
 ۳. کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر این‌ها باید بر اساس موازین اسلامی

مشارکت در ابعاد مختلف و راهبردهای افزایش مشارکت، خاصه مشارکت سیاسی زنان شیوه‌های مهمی برای سنجش در نظر گرفته می‌شود. اما، وجود ارزش‌های فرهنگی متمایز بین جمهوری اسلامی و دیگر فرهنگ‌ها و خصوصاً فرهنگ رژیم قبل از انقلاب اسلامی در ایران تأثیرگذار در شاخص‌ها خواهد بود. بر این اساس علاوه بر شاخص‌های بین‌المللی پیشرفت در این حوزه که مشروط به عدم مغایرتی با مبانی اسلامی است، لزوم تعیین شاخص‌های بومی که، برگرفته از نظام ارزش‌ها و هنجارهای رایج فرهنگ مورد نظر در نظام اسلامی باشد را ضروری می‌کند. مهم‌ترین شاخص‌هایی مورد نظر قرار گرفته عبارتند از، کیفیت سیاست‌گذاری کلان، کمیت ساختارهای تأسیسی و ساختارهای اجرایی، میزان نظارت مبتنی بر سیاست‌ها، حفظ، تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده در تحقق اصل دهم ق.ا، آموزش و سواد، اشتغال زنان، بهداشت، میزان مشارکت بانوان در فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی با پایبندی به ارزش‌ها؛ تعاملات بین‌المللی زنان با حفظ ارزش‌های اسلامی، درصد قوانین حمایت‌های رفاهی، قانونگذار، برنامه‌ریزی و جایگاه زنان در اسناد بالادستی، قوانین مصوب و اقدامات به ثمر نشسته و خصوصاً تحقیقات و آثار علمی که نشانگر چگونگی تحولات و جهت آن در خصوص زنان در ایران بعد از انقلاب می‌باشد. از جمله روش‌های بررسی سیاست‌ها خصوصاً افزایش مشارکت «به‌طور کلی در سه سطح کلان، میانی و خرد ارائه می‌شود. سطح کلان شامل تغییر در ساختارهای فرهنگی، تغییر در ساختارهای اجتماعی و تغییر در ساختارهای سیاسی می‌شود. سطح میانی عبارت است از ایجاد و تشکیل نهادهای مشارکتی خاصه در بخش سیاسی و سطح خرد تغییر در نگرش و فرهنگ فرد به سمت فرهنگ مناسب با مشارکت را موجب می‌شود» (علوی‌تبار، ۲۰۰۱: ۱۵۳). در مقاله تحولات در عرصه سیاست‌گذاری و توسعه در قبل و بعد از انقلاب اسلامی با روش تحلیل تطبیقی بیان شده است.

چارچوب مفهومی

در بررسی‌های علمی اغلب دو مفهوم پیشرفت و توسعه به‌شکل مترادف و حتی جایگزین به‌کار برده می‌شود. با توجه به تفاوت دامنه و شمولیت (مادی و معنوی) مفاهیم پیشرفت و توسعه در نظامات اجتماعی و جمهوری اسلامی که بر مبنای شاخص‌های اسلامی - ایرانی است، جهت بررسی فرآیند پیشرفت در حوزه‌های مختلف و از جمله حوزه زنان ما نیازمند تبیینی مبتنی بر ارزش‌های بومی از این مفاهیم در تحقیق می‌باشیم. در ایران بعد از انقلاب اسلامی رویکرد جدیدی نسبت به رابطه دولت و جامعه به‌وجود آمد که مبتنی بر سعادت در دو ساحت برای انسان بود، بر این اساس، منظور از پیشرفت، گسترش توانایی‌ها، ظرفیت فکری، کیفیت دانش و مهارت‌های فنی، خلاقیت و نوآوری، توانایی انسان‌ها برای حل مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و بهره‌مندی از منابع، دستاوردها و امکانات و بهبود شرایط زندگی مادی و معنوی برای همگان

باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر بر عهده فقهای شورای نگهبان است (اصل ۴).

است. در توسعه به معنای پیشرفت، در نظر اسلام، گرچه وجوه مشترکی با غرب دارد، ولی از جهت انگیزه و هدف نهایی، بر یکدیگر منطبق نیستند؛ زیرا از نظر اسلام، توسعه‌ای ارزشمند است که در آن همه امکانات جامعه در جهت احیای ارزش‌های پذیرفته شده به کار برده شود. به طوری که افراد جامعه بتوانند با اراده و اختیار خود و بهره‌گیری از نیروهای درونی و امکانات موجود، در جهت تکامل و اعتلای مادی و معنوی جامعه حرکت کنند. به عبارتی، از جمله اصول مهم الگوی اسلامی را باید محوریت انسان و توسعه توأمان مادی و معنوی، دانست. امروزه توسعه در اصطلاحات سیاسی و بین‌المللی حرف رایجی است. ممکن است پیشرفتی که ما می‌گوییم، با آنچه که امروز از مفهوم توسعه در دنیا فهمیده می‌شود، وجوه مشترکی داشته باشد - که حتماً دارد - اما در نظام واژگانی ما، کلمه «پیشرفت» معنای خاص خودش را داشته باشد که با توسعه در نظام واژگانی امروز غرب، نایستی اشتباه بشود. آنچه ما دنبال هستیم، لزوماً توسعه غربی - با همان مختصات و با همان شاخص‌ها - نیست» (بیانات، ۱۳۸۸/۲/۲۷). بر اساس منظومه اندیشه‌ای امام خمینی (ره) به عنوان رهبر انقلاب و بنیانگذار نظام اسلامی توسعه، صبغه دنیایی صرف نداشته و برخلاف پیشرفت رایج و مرسوم که هدف اصلی و زندگی بهتر را افزایش رفاه و سطح برخورداری جامعه قرار می‌دهد، هدف پیشرفت انسانی در نگاه اسلامی پیشرفت - بسوی - معرفت الله است (صحیفه نور، ج ۱۹: ۸۴). بنابراین «پیشرفت برای همه کشورها و همه جوامع عالم، یک الگوی واحد ندارد. پیشرفت یک معنای مطلق ندارد؛ شرایط گوناگون - شرایط تاریخی، شرایط جغرافیایی، شرایط جغرافیای سیاسی، شرایط طبیعی، شرایط انسانی و شرایط زمانی و مکانی - در ایجاد مدل‌های پیشرفت، اثر می‌گذارد. پیشرفت در کشور ما - با شرایط تاریخی ما، با شرایط جغرافیایی ما، با اوضاع سرزمینی ما، با وضع ملت ما، با آداب ما، با فرهنگ ما و با میراث ما، الگوی ویژه خود را دارد؛ باید جستجو کنیم و آن الگو را پیدا کنیم. آن الگو ما را به پیشرفت خواهد رساند؛ نسخه‌های دیگر به درد ما نمی‌خورد؛ چه نسخه پیشرفت آمریکایی، چه نسخه پیشرفت اروپایی از نوع اروپای غربی، چه نسخه پیشرفت اروپایی از نوع اروپای شمالی - کشورهای اسکاندیناوی، که آنها یک نوع دیگری هستند - هیچ کدام از این‌ها، برای پیشرفت کشور ما نمی‌تواند مدل مطلوب باشد. ما باید دنبال مدل بومی خودمان بگردیم» (بیانات، ۱۳۸۸/۰۲/۲۷). با عنایت به این نکات می‌توان گفت: پیشرفت مورد نظر ما عبارت است از «فرآیند تحول اساسی و بنیادی در کیفیت و کمیت زندگی فردی و اجتماعی جامعه به منظور حاکمیت کامل ارزش‌های اسلامی در تمامی فرآیندها و خط‌مشی‌ها با تأمین نیازهای اساسی در همه ساحت‌های زندگی به گونه‌ای که این تغییر و تحول مبتنی بر جامعیت اسلام در همه ابعاد به صورت متعادل و متوازن، پایدار و منعطف و منطبق با شرایط و مقتضیات عصری و مکانی باشد» (همت‌یار احمدی، ۲۰۱۰: ۲۴-۱۴). مفهوم «سیاست‌گذاری»^۱ به تصمیم‌گیری، خط‌مشی، تدبیر، راه‌حل مسأله، برای رسیدن به هدف معنا شده و معمولاً در قالب یک فرآیند بیان می‌گردد. بنابراین سیاست‌گذاری فرآیندی است که منجر به استفاده بهینه از کلیه منابع برای رسیدن به اهداف مورد نظر در یک محیط و متأثر از محیط در تعامل با محیط‌های خارجی و

عوامل داخلی (نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید) می‌باشد. بی‌تردید شناخت محیطی در تصمیم‌گیری و تعیین اهداف و چشم‌انداز هم مؤثر است، خصوصاً آن‌که هر چه از سطوح عالی و کلان اهداف به سوی اهداف خردتر مثلاً موضوع زنان حرکت می‌کنیم، تأثیرپذیری از عوامل محیطی هم بیشتر و توجه ویژه به تأثیر تحولات محیطی و اجتماعی، اهداف، شیوه و روش، فرایند تصمیم، انتخاب و اطلاعات دو چندان می‌شود چرا که مجموعه این عناصر در مراحل و تقدم و تأخر بسیار تأثیرگذار در سیاست‌گذاری و به تبع آن در تحولات اجتماعی در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... می‌گردد. مراحل اصلی اغلب الگوهای تصمیم‌گیری شامل طرح موضوع یا مسأله (در مجامع ذی‌ربط)، ارائه راه‌حل‌ها و یا گزینه‌ی مقدر و با بسیج منابع مالی و انسانی و ظرفیت‌ها و شرایط بومی و انتخاب گزینه‌ی مطلوب در بلندمدت است که توسط مسئولین ذی‌ربط مانند مرکز سیاست‌گذار و یا مجالس قانونگذار اتخاذ طریق می‌گردد. تا توسط اجزاء و واحدهای اجرایی به موقع اجرا گردد و در مرحله ارزیابی مشخص خواهند شد که تا چه میزان دستگاه‌های و سازمان‌های اجرایی و مجلس قانون‌گذار تابع سیاست‌گذارهایی بوده‌اند و آیا دستیابی به اهداف میسر گردیده یا خیر؟ در واقع مراحل سیاست‌گذاری تا اجرا که مؤلفه اصلی سنجش تأثیر تحولات است، در هر مرحله‌ای به مرحله بعد مرتبط بوده و آخرین مرحله ارزیابی نیز به مرحله اول و مراحل میانی متصل است که نوع این ارتباط به صورت فرآیندی و مرتبط به هم با تأثیر متقابل می‌باشد. نکته قابل توجه این‌که، سیاست‌گذاری برخلاف برنامه‌ریزی کلان‌نگر، بلندمدت، عدم تقید به هزینه به زمان و بودجه در راستای حل مشکلات و ارائه راه حل می‌پردازد. با توصیف پیشگفته از سیاست‌گذاری و تأثیر و اهمیت آن در ادامه چگونگی حوزه سیاست‌گذاری زنان در ایران با روش تطبیقی قبل و بعد از انقلاب اسلامی تحت عنوان یافته‌های توصیفی بیان خواهد شد و چگونگی روند پیشرفت و توسعه بر اساس، تحول ساختارها، نهادها و تأسیس مراکز مورد نیاز تحت عنوان تحلیل یافته‌های تحقیق بر مبنای شاخص‌های تحولات وضعیت زنان بیان خواهد گردید.

روش‌شناسی پژوهش

رویکرد روش‌شناختی در این مقاله توصیفی و تحلیل تطبیقی بوده است. برای گردآوری اطلاعات بررسی کتب، مقالات، طرح‌های پژوهشی، سایت‌ها و اسناد مرتبط با حوزه زنان در قبل از انقلاب اسلامی و چهار دهه بعد از آن انجام پذیرفت. مرحله فیش‌برداری و کدگذاری از موضوعات مورد نظر انجام و دسته‌بندی مطالب بر اساس حوزه‌های مختلف اعم از سیاست‌گذاری، قانونگذاری و اجرایی و دیگر حوزه‌ها از جمله وضعیت جایگاه زنان در اسناد بالادستی، نهادهای غیردولتی و حوزه آموزش و سواد، بهداشت در قبل از انقلاب و در مرحله بعد موارد مشابه در بعد از انقلاب طی چهار دهه از منابع موجود استخراج و برای مقایسه تطبیقی دسته‌بندی و آماده گردید. مقایسه‌ای تطبیقی به‌گونه‌ی تطبیقی در دو مقطع زمانی قبل و بعد از انقلاب اسلامی انجام شده. در مواردی که به دلیل وجود ساختار مشابه قبل و بعد از انقلاب امکان مقایسه میسر بوده است. نظیر، قوه مقننه، سازمان‌های غیردولتی، وضعیت بهداشت و آموزش و سواد و... از طریق بکارگیری

روش تطبیقی، و با بهره‌گیری از منابع موجود اعم از کتب، مقالات، طرح‌های پژوهشی، گزارشات و اسناد موجود در مراکز علمی، تحقیقاتی و آماری، داده‌های آماری مراکز، نهادها و ارگان‌های مختلف و سازمان‌های دولتی و غیردولتی، نشریات، سایت‌ها و مصاحبه با مسئولین و شخصیت‌های علمی و اجرایی مقایسه و تطبیق صورت پذیرفته است و در نهادها و ساختارهایی که بعد از انقلاب تأسیس می‌باشد به ناچار به تطبیق دهه‌های بعد از انقلاب برای روند پژوهی چگونگی توسعه و پیشرفت اکتفا شده است. یافته‌ها در خصوص سیاست‌گذاری بنابر اقتضاء یافته‌ها تحقیق در قالب توصیفی و در خصوص توسعه و پیشرفت حوزه زنان با مدل محقق ساخته با روش تحلیل تطبیقی بیان گردیده است. روش «تحلیل تطبیقی به معنای توصیف و تبیین مشابهت‌ها و تفاوت‌های شرایط یا پیامدها در بین واحدهای اجتماعی بزرگ مقیاس مانند مناطق، ملت‌ها، جوامع و فرهنگ‌هاست. گذار از نظریه‌های عمومی به نظریه‌های ساختاری در حوزه‌ی جامعه‌شناسی انقلاب و تحولات اجتماعی توجه به روش و تحلیل تطبیقی را دو چندان ساخته است. (غفاری، ۲۰۰۹، دوره ۳، شماره ۴).

الف- توصیف یافته‌های پژوهش

۱- حوزه سیاست‌گذاری در حوزه زنان

الف- سیاست‌گذاری قبل از انقلاب اسلامی (عصر پهلوی)

روند مدرن‌سازی و ایجاد تحول براساس الگوهای غربی در نظام قضایی و نیز ترفیع موقعیت زنان در سطح اجتماع را می‌توان به منزله‌ی برجسته‌ترین موارد اصلاحات در دهه‌های اولیه‌ی حکومت پهلوی برشمرد. با وجود این، در روند این تغییرات، به دلیل بینش مردسالارانه‌ی جامعه، در زمینه‌ی اصلاحات حقوقی و سیاسی به حقوق و مسائل زنان در بُعد وسیع توجهی نشد. حتی در دوره‌ی مورد بحث، به دلیل سرکوب‌های سیاسی و ناکامی‌های حقوقی، زنان نتوانستند جنبش‌های خودجوش و مقاومت‌های مدنی گسترده‌ای از خود نشان دهند. بنابراین برخلاف همه‌ی تبلیغاتی که در مورد دادن حق و حقوق به زنان و آزادی اجتماعی و سیاسی به آنها می‌شد، عملاً وضعیت سنتی زنان تغییر چندانی نکرد. به یک معنا، به‌رغم روند مدرن‌سازی که در حکومت پهلوی دنبال می‌شد، تغییر چندانی در موقعیت، جایگاه و حقوق زنان ایرانی صورت نگرفت (عباسی و موسوی، ۲۰۱۴: ۵۹). برخی کشف حجاب رضاخان را سر فصل تغییر سیاست‌گذاری و مقدمه پیشرفت زنان در این دوره ذکر کرده‌اند و در مقابل عده‌ای این نظر را نپذیرفته‌اند. از جمله این نویسندگان آبراهامیان است که، بر این نکته تأکید می‌کند که اقدامات رضاشاه در زمینه رفع حجاب - کشف حجاب - و رفتار متقابل دیگران در این خصوص، نه تنها آزادی زنان محسوب نمی‌شد؛ بلکه نوعی آن را سرکوب قلمداد کردند (آبراهامیان، ۲۰۰۵: ۱۷۹). در واقع این قوانین تأثیری در ارتقای زندگی زنان نداشت؛ چرا که زنان همچنان از حق رأی و نامزدی در انتخابات عمومی و بسیاری از حقوق دیگر محروم بودند (همان: ۱۸۰). کرونین معتقد است که اصلاحات رضاشاه در زمینه لباس و حجاب نه با تصویب قوانین، بلکه تنها با صدور فرمان‌های مختلف و محکم به اجرا گذاشته می‌شد (کرونین، ۲۰۰۴: ۲۹۵).

به نظر می‌رسد در عصر پهلوی دوم، در امر سیاست‌گذاری در حوزه زنان، سازمان زنان ایران به ریاست اشرف پهلوی مهم‌ترین نقش را ایفا می‌نموده است. که اساس کار آن بر پایه انجام اهداف مربوط به اصلاحات ارضی و انقلاب سفید شاه قرار داشت. ذکر چند نکته در باب فعالیت‌های این سازمان می‌تواند مثمر ثمر باشد. اول آن که انتصاب کسانی نظیر مهناز افخمی (سمت دبیر کل این سازمان در سال ۵۳) و شیرین عبادی (دبیر کمیته زنان دادگستری که پدرش یک فراماسون و عضو لژ مولوی) نشان از تلاش این سازمان در نهادینه کردن مطالبات فمینیستی و ارزش‌های غربی و حتی صهیونیستی در زنان دارد. به گونه‌ای که انجام اقداماتی نظیر اعزام دختران به خدمت سربازی، احیای کشف حجاب، قانونی سازی سقط جنین، دومین اقدام جنجال برانگیز سازمان زنان قانونی سازی سقط جنین بود. مصوبه‌ای که سازمان برای سقط جنین تنظیم کرد و نهایتاً در آیین نامه‌های رسمی وزارت بهداشتی قرار گرفت (دفتر پژوهش‌های مؤسسه کیهان، ۲۰۰۸: ۲۰۳-۲۰۲). لایحه حمایت از خانواده و منع چند همسری و همچنین پذیرش کلپ زونتا به عضویت سازمان زنان و به منظور اجرایی نمودن منویات دستگاه جهانی فراماسونری، اثبات کننده این ادعاست. دیگر آنکه ریاست مادام‌العمر اشرف بر این سازمان علاوه بر سلب حق از سایر زنان به معنای گره خوردن هویت این سازمان با رژیم بود. بدیهی است آزادی عمل این سازمان محدود به حفظ جایگاه رژیم پهلوی بود. در دهه ۱۳۳۰ به دستور شاه همه زنان فعال تحت یک سازمان مرکزی تحت عنوان «شورای عالی جمعیت زنان ایران» قرار گرفتند. هر چند سازمان‌های زنان (که به طور پراکنده شکل گرفته بودند) غیرقانونی اعلام نشدند، اما آنها برای کسب قانونی بودن مجبور به پذیرش و پیوستن به این شورا بودند. سازمان‌های جدید زنان صرفاً ویتربین سیاست‌های دولت بودند (ساناساریان، ۲۰۰۵: ۱۲۸ و ۱۲۶). شورای عالی جمعیت زنان با اتحاد ۱۷ جمعیت زنان موجود در کشور و با شرکت ۵۰ عضو مؤسس به فعالیت پرداخت. پس از مدتی این شورا به عضویت شورای بین‌المللی زنان درآمد و به تطبیق فعالیت‌های جمعیت‌های زنان در نقاط مختلف پرداخت. این شورا پس از هشت سال فعالیت، به دلیل عدم موفقیت منحل شد. بعد از آن سازمان زنان به مدیریت اشرف پهلوی در سال ۱۳۴۵ ایجاد شد. و اساس آن بر پایه انجام اهداف مربوط به اصلاحات ارضی و انقلاب سفید شاه قرار داشت (قوی، ۲۰۱۵: ۱۴۰). این باور به طور گسترده وجود داشت که دلیل این تغییر عدم تناسب ساختار شورای عالی در پاسخ‌گویی به فعالیت‌های بسیار گسترده در رابطه با زنان است. سازمان جدید با اساسنامه جدیدش دارای بوروکراسی پیچیده‌تری بود که هماهنگ با اجرای یک سلسله عملکرد بود. اساسنامه سازمان زنان ایران در سال‌های بعد از ۱۳۴۷ دستخوش تغییراتی شد. از زمان شکل‌گیری این سازمان در ۱۳۴۵ ریاست عالی سازمان با اشرف پهلوی بود و نیابت ریاست بر عهده فریده دیا (مادر فرح) بود. شورای مرکزی وسیله‌ای برای کنترل غیرمستقیم سازمان بود. این واقعیت که شش عضو از یازده عضو این شورا از سوی ریاست عالی انتخاب می‌شد، به خودی خود رأی اکثریت را تضمین می‌کرد. جالب است که توجه کنیم از ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۴ اکثریت مقامات چه در شکل انتصابی و چه انتخابی در دست یک عده افراد خاص بود. این امر نشانه‌ای آشکار از انحصار دائمی اعضای طرفدار دولت و دربار با موقعیت بالا در شورایی بود که از ارکان مهم تصمیم‌گیری سازمان زنان ایران محسوب می‌شد. ساختار تشکیلاتی این

سازمان به طور کلی مشخصه‌ای مستقل و خارج از کنترل رژیم از خود نشان نمی‌داد. این کنترل‌ها در بخش منابع مالی این سازمان نیز کاملاً آشکار بود. وضعیت مالی سازمان زنان همواره مورد بحث بوده است. برای نمونه، بتی فریدان پس از بازدید از ایران در ۱۳۵۳ نوشت سازمان زنان ایران خزانه ۵۰ میلیون دلاری داشت. «فیلیپ دوپلوس» گزارشگر نیویورک تایمز در ۱۳۵۷ پس از دیدار از ایران نوشت: بودجه سازمان زنان ایران ۲۰ میلیون دلار است. شواهد نشان می‌دهد که به لحاظ مالی و (نیز ساختاری) رابطه نزدیکی بین دولت و سازمان وجود داشته است... به فاصله زمانی کوتاه بین شکل‌گیری نظام تک حزبی در ایران و ادغام فوری سازمان زنان در این نظام جدید توجه داشته باشید. سازمان زنان به خط‌مشی حزب رستاخیز پیوست و از کاندیداهای مرد و زن که حامی مسائل زنان بودند پشتیبانی کرد. سازمان زنان ایران، افزون بر تمامی کنترل‌های ساختاری، با رخنه جاسوسان مخفی در تار و پود خود مواجه بود. می‌توان ضعف‌های این سازمان را چنین بیان کرد:

- آشکارترین ضعف سازمان، گره خوردن هویت این سازمان با رژیم بود. ریاست مادام‌العمر اشرف و عناصر تشکیل دهنده شورای مرکزی باعث ایجاد نگرش منفی به این سازمان در میان اکثریت مردم ایران می‌شد؛

- دومین ضعف مهم سازمان فقدان نظارت مؤثر بر ترکیب عضویت و هیأت مدیره در شعباتش بود. در نتیجه در بسیاری از شهرهای بزرگ و کوچک، همسران افراد متمکن و مقامات متنفذ، شعب سازمان زنان را به انحصار خود در می‌آوردند؛

- یک نظر سنجی از زنان طبقه کارگر در صنایع، بیمارستان‌ها و کارخانه‌های قالی بافی شهرهای تهران، قزوین و کاشان به سرپرستی سازمان زنان انجام شد. وقتی از آنها در مورد سازمان زنان سؤال شد بیش از ۷۵ درصد هیچ اطلاعی درباره نقش این سازمان نداشتند. اکثر آنها درباره این که سازمان زنان در چه رابطه‌ای فعالیت می‌کند هیچ تصویری نداشتند. این مسأله برای سازمانی که مدعی بود هدف برنامه‌های اصلی‌اش بهبود وضعیت زنان طبقات پایین است، به راستی مایوس کننده بود؛

- چهارمین نقص سازمان موضع بین‌المللی‌اش بود. سازمان زنان ایران موضعی بسیار رادیکال درباره حقوق زنان در کنفرانس‌ها و سمینارهای بین‌المللی اتخاذ می‌کرد که با مواضع و عملکردش در سطح ملی - که عمودتاً سمت و سویی رفاهی و بی سر و صدا داشت - در تعارض شدید بود؛

- این سازمان همواره در معرض حملات عناصر محافظه‌کار سنت‌گرا و نیز اصلاح‌طلب در کشور قرار داشت. در حالی که اصلاح‌طلبان مطرح می‌کردند که این سازمان هیچ کمکی به حقوق زنان نمی‌کند و باید بیش از این کار کند، محافظه‌کاران سنت‌گرا معتقد بودن سازمان زنان به شدت ضد‌مذهبی و لیبرال است. هر دو گروه سازمان زنان را صرفاً عروسک خیمه‌شب‌بازی در دستان طبقات حاکمه ایران می‌دانستند. لابی و اعمال فشار ماهرانه تعدادی از فمینیست‌ها در این سازمان برای اصلاح قوانین، از ترس انتقام و عمل متقابل عناصر سنت‌گرا هرگز در سطح جامعه مطرح نمی‌شد. این سازمان همواره برای این که گروه‌های ضد حقوق زنان را تحریک نکند بسیار محتاطانه عمل می‌کرد؛

- رژیم در چارچوب نیازش برای ارائه چهره شاه به‌عنوان رهبری ترقی‌خواه و دولتی‌مدرن، به سازمان زنان آزادی عمل قابل ملاحظه‌ای داده بود. برخلاف باور عموم، شاه به حقوق مساوی برای زنان معتقد نبود. شاه در کتابش «مأموریت برای وطنم» تفکراتش را نسبت به آزادی زنان و فمینیسم آشکار ساخت (ساناساریان، ۲۰۰۵: ۱۴۳-۱۲۶). ثمره بررسی نشانگر این مهم است که، «در دهه ۱۳۴۷-۱۳۵۷، زن در مرکز تبلیغات حکومتی و تجارتي و در آمارهای رسمی حضور داشت ولی در متن وقایع و رویدادها غایب بود و شاید بهترین تعبیر برای دریافت چگونگی موقعیت زن در آن دوران را بتوان نوع خاصی از غیبت در حضور تلقی کرد» (کار، ۱۹۹۱: ۱۴).

ب- سیاست‌گذاری بعد از انقلاب اسلامی

بعد از انقلاب اسلامی، در راستای اهداف کلان نظام اسلامی لازم بود جهت سیاست‌گذاری کلان در ابعاد مختلف مورد نیاز جامعه اسلامی در حوزه زنان ساختارها و نهادهایی متولی تأسیسی و امضایی عهده‌دار این امر مهم و زیربنایی گردند. بر این اساس مهم‌ترین سند بالادستی، مانند دیگر بخش‌های که در بند یکم و هشتم اصل یکصد و دهم قانون اساسی بر عهده رهبری جهت تعیین سیاست‌های کلی می‌باشد در خصوص موضوعات زنان نیز مراکز تأسیس شکل گرفت که مهم‌ترین آن، شورای فرهنگی - اجتماعی زنان و خانواده بود که از شوراهای اقماری شورای عالی انقلاب فرهنگی می‌باشد. علاوه بر این ساختار برای سیاست‌گذاری‌های کلان، کمیته امور بانوان و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام» در سطوح مستشاری در حوزه زنان جمهوری اسلامی ایران شکل گرفته است. همچنین برخی از سیاست‌های کلی هم در قالب «سیاست‌های ابلاغیه کلی از سوی رهبری در این حوزه ابلاغ می‌گردد. اهم وظایف و کارکرد نهادهای سیاست‌گذار این حوزه به‌طور خلاصه عبارتند از:

۱- شورای فرهنگی - اجتماعی زنان و خانواده

شورای فرهنگی - اجتماعی به‌عنوان نهاد سیاست‌گذار در امور فرهنگی - اجتماعی زنان و خانواده، برای ایجاد هماهنگی امور، بر اساس مصوبه جلسه ۱۱۵ مورخ ۱۳۶۶/۳/۱۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی تشکیل شد و از تیرماه ۱۳۶۷ فعالیت خود را زیر نظر این شورا به‌طور رسمی آغاز کرد. این شورا بر اساس آیین‌نامه و شرح وظایف خود که در شورای عالی در تاریخ ۱۳۶۶/۶/۲۴ جهت بهبود وضعیت زنان تدوین شده است به‌عنوان یکی از نهادهای جمهوری اسلامی ایران با کارکرد ویژه برای زنان در راستای ارتقای وضعیت آموزشی - فرهنگی، تاکنون در خصوص سیاست‌گذاری کلان نظام ایفای نقش کرده است. فرایند چگونگی تصویب و پیشنهاد سیاست‌ها در شورا این گونه است که ابتدا طرح پیشنهادی در دستور کار جلسات کارشناسی قرار می‌گیرد و در مرحله بعد جهت اعلام نظر و تصویب به شورای عالی انقلاب فرهنگی که ریاست آن را رئیس جمهور برعهده دارد، ارسال می‌شود. بعد از تصویب نهایی پیشنهادهای شورای زنان با امضای ریاست شورا (رئیس جمهور)، به‌عنوان مصوبات قانونی و لازم‌الاجرا به دیگر سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی ابلاغ می‌شود.

الف) اهم وظایف

- تدوین و پیشنهاد سیاست‌های لازم به‌منظور ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و تسریع

در بازیابی ارزش و کرامت انسانی و تأمین حقوق همه‌جانبه زنان بر پایه موازین اصیل اسلام و تدوین الگوهای مناسب؛

- تدوین و پیشنهاد سیاست‌های لازم به‌منظور شناخت ویژگی‌های مثبت فرهنگ اقوام و مقابله با تضعیف آن، همچنین ریشه‌یابی و مقابله با مظاهر منحط فرهنگ‌های بیگانه و انحرافات اخلاقی و نیز زدودن بقایای پیش‌های متحجر که به نام مذهب در جامعه وجود دارد و آثار ستم و تبعیضی که از دوران نظام طاغوتی بر جامعه بانوان تحمیل شده است؛

- تدوین سیاست‌های لازم، برنامه‌ریزی و ایجاد هماهنگی در برنامه‌های پیشنهادی دستگاه‌های اجرایی برای تقویت همه‌جانبه نهاد مقدس خانواده بر مبنای آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استوار ساختن روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی و بررسی کارشناسی و ارائه پیشنهاد به دستگاه‌های مختلف اجرایی در زمینه‌های مزبور؛

- تدوین سیاست‌های لازم، برنامه‌ریزی و ایجاد هماهنگی در برنامه‌های پیشنهادی دستگاه‌های اجرایی برای استفاده بهتر دختران و بانوان از اوقات فراغت خود و بررسی کارشناسی و ارائه پیشنهاد به دستگاه‌های مختلف اجرایی برای برنامه‌ریزی؛

- تهیه طرح‌هایی جهت ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی و سوادآموزی و بررسی سیاست‌ها و شیوه‌های مناسب در زمینه‌های آموزش و پرورش و تحصیلات عالی زنان؛

- بررسی زمینه مشارکت زنان در فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری و بررسی نحوه رفع مشکلات و موانع موجود در راه گسترش این‌گونه فعالیت‌ها؛

- بررسی و تدوین طرح‌های مناسب برای حل مشکلات زنان بی‌سرپرست و حمایت از آنها و همچنین بررسی وضع و شرایط شغلی بانوان؛

- اتخاذ تدابیر برای هماهنگ کردن فعالیت‌های مراکز و سازمان‌های فعال در امور فرهنگی و اجتماعی زنان و عنداللزوم طرح و پیشنهاد به شورای عالی انقلاب فرهنگی؛

- پیشنهاد تحقیق در مسائل مهم فرهنگی و اجتماعی زنان به اشخاص و مراکز صلاحیت‌دار و حمایت از نظریه‌پردازان، متفکران و دانشمندان مسلمان که به تبیین دیدگاه‌های اسلامی در زمینه خانواده و اجتماع می‌پردازند و کمک به ایجاد هماهنگی در برنامه‌های تحقیقاتی؛

- مطالعه و ارزیابی مستمر وضع فرهنگی و اجتماعی بانوان و تهیه گزارش سالانه؛

- برنامه‌ریزی برای توسعه مناسبات فرهنگی با جوامع و نهضت‌های انقلابی زنان در کشورهای دیگر به‌خصوص در کشورهای اسلامی؛

- اظهار نظر یا تصمیم‌گیری در مواردی که از سوی شورای عالی انقلاب فرهنگی واگذار می‌شود؛

- پیشنهاد ضوابط و معیارهای فعالیت‌های مراکز فرهنگی - تبلیغی و نحوه نظارت بر فعالیت آنها

(<http://www.iranwomen.org>).

(ب) اعم سیاست‌های ابلاغی

- تدوین و پیشنهاد سیاست‌های لازم به منظور ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و تسریع در بازیابی ارزش و کرامت انسانی و تأمین حقوق همه‌جانبه زنان بر پایه موازین اصیل اسلام و تدوین الگوهای مناسب؛

- تدوین و پیشنهاد سیاست‌های لازم به منظور شناخت ویژگی‌های مثبت فرهنگ اقوام و مقابله با تضعیف آن، همچنین ریشه‌یابی و مقابله با مظاهر منحط فرهنگ‌های بیگانه و انحرافات اخلاقی و نیز زدودن بقایای پیش‌های متحجر که به نام مذهب در جامعه وجود دارد و آثار ستم و تبعیضی که از دوران نظام طاغوتی بر جامعه بانوان تحمیل شده است؛

- تدوین سیاست‌های لازم، برنامه‌ریزی و ایجاد هماهنگی در برنامه‌های پیشنهادی دستگاه‌های اجرایی برای تقویت همه‌جانبه نهاد مقدس خانواده بر مبنای آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استوار ساختن روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی و بررسی کارشناسی و ارائه پیشنهاد به دستگاه‌های مختلف اجرایی در زمینه‌های مزبور؛

- تدوین سیاست‌های لازم، برنامه‌ریزی و ایجاد هماهنگی در برنامه‌های پیشنهادی دستگاه‌های اجرایی برای استفاده بهتر دختران و بانوان از اوقات فراغت خود و بررسی کارشناسی و ارائه پیشنهاد به دستگاه‌های مختلف اجرایی برای برنامه‌ریزی؛

- تهیه طرح‌هایی جهت ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی و سوادآموزی و بررسی سیاست‌ها و شیوه‌های مناسب در زمینه‌های آموزش و پرورش و تحصیلات عالی زنان؛

- بررسی زمینه مشارکت زنان در فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری و بررسی نحوه رفع مشکلات و موانع موجود در راه گسترش این‌گونه فعالیت‌ها؛

- بررسی و تدوین طرح‌های مناسب برای حل مشکلات زنان بی‌سرپرست و حمایت از آنها و همچنین بررسی وضع و شرایط شغلی بانوان؛

- اتخاذ تدابیر برای هماهنگ کردن فعالیت‌های مراکز و سازمان‌های فعال در امور فرهنگی و اجتماعی زنان و عنداللزوم طرح و پیشنهاد به شورای عالی انقلاب فرهنگی؛

- پیشنهاد تحقیق در مسائل مهم فرهنگی و اجتماعی زنان به اشخاص و مراکز صلاحیت‌دار و حمایت از نظریه‌پردازان، متفکران و دانشمندان مسلمان که به تبیین دیدگاه‌های اسلامی در زمینه خانواده و اجتماع می‌پردازند و کمک به ایجاد هماهنگی در برنامه‌های تحقیقاتی؛

- مطالعه و ارزیابی مستمر وضع فرهنگی و اجتماعی بانوان و تهیه گزارش سالانه؛

- برنامه‌ریزی برای توسعه مناسبات فرهنگی با جوامع و نهضت‌های انقلابی زنان در کشورهای دیگر به خصوص در کشورهای اسلامی؛

- اظهار نظر یا تصمیم‌گیری در مواردی که از سوی شورای عالی انقلاب فرهنگی واگذار می‌شود؛

- پیشنهاد ضوابط و معیارهای فعالیت‌های مراکز فرهنگی - تبلیغی و نحوه نظارت بر فعالیت آنها

(<http://www.iranwomen.org>). تاکنون در مقاطع مختلف سیاست‌گذاری انجام گرفته توسط شورا زنان ابعاد مختلف بیش از پنجاه موضوع می‌باشد.

۲- کمیته امور بانوان و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام

کمیته امور بانوان و جوانان، آذرماه سال ۱۳۷۶ در اجرای ماده ۳۳ آیین‌نامه داخلی مجمع و همزمان با تجدید سازمان دبیرخانه مجمع به منظور بررسی و مطالعات تخصصی در خصوص زنان و جوانان تشکیل شد. با توجه به ویژگی موضوعات زنان و جوانان و ارتباط آن با مسائل اقتصادی و سیاسی و حقوقی و نیز با استناد به تأسیس نهادهای مستقل زنان در سه قوه (دفتر امور زنان در قوه مجریه، دفتر امور زنان در قوه قضائیه و کمیسیون زنان و خانواده در مجلس شورای اسلامی) به پیشنهاد رییس کمیته و موافقت دبیر مجمع، «کمیته خاص زنان و جوانان» به صورت کمیته خاص و مستقل در دبیرخانه تشکیل شد. مقرر شد، این کمیته ضمن تدوین پیش‌نویس سیاست‌های کلی حقوق زنان، جوانان (مسکن، اشتغال، ازدواج و...) و همچنین اوقات فراغت و ورزش، به دیگر کمیسیون‌های دبیرخانه نیز در تدوین سیاست‌های مرتبط با مسائل زنان و جوانان نظر کارشناسی تخصصی ارائه دهد. با تشکیل کمیته امور بانوان و جوانان «در دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام» در اولین گزارش ملی توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران گزارش شده است. این گزارش توسط سازمان برنامه و بودجه و سازمان ملل در سال ۱۳۷۸ تهیه و منتشر شده است. در این گزارش آغاز به فعالیت «کمیته خاص زنان و جوانان» به عنوان اقدامی مؤثر در تقویت مکانیزم‌های نهادین زنان و توانمندسازی زنان در سطوح عالی سیاست‌گذاری و مستشاری جمهوری اسلامی ایران معرفی گردیده است (گزارش توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران، ۱۹۹۹: ۱۴۶). با اقتباس از وظایف دبیرخانه و کمیسیون‌ها، وظایف کمیته به سه بخش تقسیم می‌شود. پیشنهاد سیاست‌های کلی زنان، جوانان، خانواده، اوقات فراغت، ورزش، ارائه نظر در خصوص موارد اختلافی مجلس و شورای نگهبان با موضوع زنان و جوانان، ارائه نظر کارشناسی در خصوص زنان و جوانان به رییس، دبیر و کمیسیون‌های دبیرخانه و مجمع (مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۲۰۱۸، www.majma.ir).

۳- سیاست‌های کلی ابلاغی رهبری نظام جمهوری اسلامی ایران

سومین ظرفیت در حوزه سیاست‌گذاری در حوزه زنان «سیاست‌های کلی ابلاغی رهبری» می‌باشد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان مهم‌ترین سند بالادستی که در سال ۱۳۶۸ مورد بازنگری قرار گرفت و برخی از اصول آن مانند اصل یکصد و دهم که شامل وظایف و اختیارات رهبری می‌باشد بازنگری شد. از جمله اختیارات رهبری در بند یکم، دوم و هشتم این اصل در بازنگری، تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام، نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام و حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام به تصویب رسید. بر این اساس در حوزه زنان و خانواده مانند دیگر حوزه‌ها، سیاست‌های کلی مورد نیاز و حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست بر اساس این اصل و مجرای قانونی از

سوی رهبری ابلاغ می‌گردد. که برای کلیه مراکز سیاست‌گذاری، قانونگذاری و اجرایی کلان و خرد لازم‌الاجتناب است. مهم‌ترین سیاست‌های ابلاغی در اجرای اصل ۱۱۰ قانون اساسی تحت عنوان «سیاست‌های کلی مرتبط با حوزه زنان و خانواده» که پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام به رؤسای قوای سه‌گانه و دیگر مراکز مرتبط تاکنون ابلاغ گردیده، سیاست‌های کلی خانواده (۱۳۹۵/۶/۱۳)، سیاست‌های کلی سلامت در حوزه زنان و خانواده (۱۳۹۳/۱/۱۸) و سیاست‌های جمعیت (۱۳۹۳/۲/۳۰) می‌باشد (قوی، ۱۳۹۴: ۱۶۷).

۴- تنظیم سیاست‌های اجرایی با تشکیل ستاد ملی زن و خانواده

به منظور تحقق اصول دهم و بیست و یکم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تشکیل ستاد ملی زن و خانواده و آیین‌نامه آن مشتمل بر ۶ ماده و یک تبصره در جلسه ۶۸۲ مورخ ۸۹/۱۱/۲۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسید. ستاد ملی زن و خانواده، با هدف تقویت و تحکیم نهاد مقدس خانواده و پاسداری از قداست آن و استوار ساختن روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی و حفظ و ارتقای جایگاه زنان در تراز جمهوری اسلامی ایران تشکیل می‌شود.

الف) اعضای ستاد

اعضای ستاد عبارتند از: رئیس‌جمهور (رئیس)، معاون اول رئیس‌جمهور (نایب رئیس)، دبیر شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزیر آموزش و پرورش، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزیر علوم - تحقیقات و فناوری، وزیر بهداشت - درمان و آموزش پزشکی، وزیر رفاه و تأمین اجتماعی، وزیر کشور، وزیر دادگستری، رئیس سازمان ملی جوانان، رئیس سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، مشاور رئیس قوه قضاییه، رئیس فراکسیون زنان و خانواده مجلس شورای اسلامی، نماینده سازمان فرهنگی و ارتباطات اسلامی، رئیس شورای فرهنگی و اجتماعی زنان و خانواده، معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری (دبیر ستاد)، دو نفر صاحب‌نظر در امور خانواده و زنان از حوزه و دانشگاه به پیشنهاد مرکز امور زنان و خانواده و تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی به مدت سه سال.

ب) وظایف ستاد

تنظیم سیاست‌های اجرایی، راهبردها و آیین‌نامه‌های اجرایی به منظور تحقق سیاست‌ها و منویات مقام معظم رهبری سیاست‌های کلان نظام مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی و مصوبات مجلس شورای اسلامی در موضوع زنان و خانواده.

- تعامل فعال با مجلس شورای اسلامی و قوه قضاییه در زمینه تهیه و تدوین آیین‌نامه‌ها، لوایح و طرح‌های پیشنهادی به دولت و مجلس شورای اسلامی و تنظیم راهکارهای اجرایی مصوبات آنها؛

- تعیین شاخص‌های سنجش وضعیت زنان و خانواده متناسب با ارزش‌های اسلامی در عرصه‌های

مختلف فردی، خانوادگی و اجتماعی در سطح ملی و بین‌المللی؛

- تنظیم و تصویب ساختارها و برنامه‌ریزی، ساماندهی و هماهنگی فعالیت‌های دستگاه‌ها در خصوص

زنان و خانواده؛

- نظارت و ارزیابی مستمر بر میزان تحقق اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی در دستگاه‌ها و ارائه گزارش دوره‌ای به شورای عالی و سایر مراجع ذیصلاح در حوزه زنان و خانواده؛

- مصوبات ستاد براساس اصل ۱۳۸ قانون اساسی و طبق مجوز هیأت وزیران لازم‌الاجرا است و کلیه دستگاه‌ها و سازمان‌ها موظفند براساس مصوبات ستاد اقدام و نتایج آن را به ستاد گزارش نمایند؛

- دبیرخانه ستاد در مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری تشکیل خواهد شد و آیین‌نامه‌های مربوط به وظایف دبیرخانه نیز توسط این مرکز تدوین می‌شود؛

- کلیه کارگروه‌ها، ستادها، شوراهای، کمیته‌ها و کمیسیون‌هایی که در دستگاه‌های اجرایی در موضوع زنان و خانواده فعالیت می‌کنند، در اجرای برنامه‌های خود تابع مصوبات این ستاد می‌باشند.

رئیس این ستاد رئیس جمهور و دبیر آن رئیس مرکز امور زنان و خانواده می‌باشد و ستاد ملی زن و خانواده مسئولیت مستقیم هماهنگی، پایش و نظارت بر فعالیت آموزشی تمام دستگاه‌های متولی را بر عهده داشته و تمامی دستگاه‌های متولی موظفند گزارش سالانه خود را در حیطه آموزش قبل، حین و بعد از ازدواج به ستاد یاد شده ارائه کنند. با عنایت به توضیحات در رابطه با مراکز اصلی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و اجرایی در جمهوری اسلامی ایران، لازم به ذکر است که علاوه بر این مراکز کلان، مراکز و مجامع و شوراهای خرد نیز در حوزه زنان فعالند؛ از جمله: کمیته بانوان و جوانان استانداری‌ها در تمامی استان‌های کشور؛ دفتر امور زنان قوه قضاییه؛ دفتر امور بانوان روستایی معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری؛ وزارت جهاد سازندگی؛ مراکز بهزیستی؛ کانون‌های فرهنگی اجتماعی بانوان در تمامی استان‌ها، مجتمع خدمات بهزیستی کشور در شهرهای مختلف و بسیاری از مراکز و نهادها و سازمان‌ها که بعد از انقلاب دارای دفتر یا مرکزی ویژه زنان شده‌اند که پیگیری امور مختلف را در حوزه زنان بر عهده دارند. در واقع؛ بسیاری از وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مراکز دولتی و نهادهای انقلابی بر اساس سیاست کلی نظام، دفاتر ویژه زنان را در مراکز ذی‌ربط، جهت انجام امور زنان در فعالیت‌های خود ایجاد کرده‌اند (قوی، ۲۰۱۵: ۲۲۸).

ب- تحلیل یافته‌ها

- تحولات و توسعه اجتماعی حوزه زنان قبل و بعد از انقلاب اسلامی

بر اساس آنچه مورد بررسی قرار گرفته می‌توان تحولاتی اجتماعی رو به توسعه و پیشرفت را در ایران در عرصه زنان اذعان نمود که موجب افزایش مشارکت اجتماعی - فرهنگی، سیاسی و اقتصادی شده و بر اساس یافته‌های تحقیق، در قالب ساختارها، نهادها و مراکز اجرایی قابل بررسی می‌باشد نکته قابل توجه این که، اگر چه ممکن است از برخی سازمان‌ها و مراکز فعال، به‌عنوان مراکزی که تأسیس آنها به قبل از انقلاب بر می‌گردد، نام ببریم. اما لازم است توجه داشته باشیم که این سازمان‌ها تغییرات مبنایی، ساختاری، روشی، کارکردی و تمایز در اهداف را بعد از انقلاب واجد شده‌اند. همچنین بر اساس یافته‌های پژوهش نهاد سیاست‌گذاری، تقنینی و اجرایی مرتبط با حوزه زنان در ایران، عرصه‌ای برای کنشگری و مشارکت‌های سیاسی- اجتماعی- فرهنگی پویا و با شتاب بوده که بررسی روند رو به رشد حوزه زنان در ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی

با قبل از انقلاب بر اساس شاخصه‌ای مورد نظر به صورت تطبیقی در «مدل محقق ساخته» بیان شده است. گزارش تحولات و رشد و توسعه نهادها و ساختارها که برخی از آنها تأسیسی و برخی امضایی می‌باشد، به شکل تطبیقی ترسیم و در ادامه آورده شده است.

جدول ۱: مدل تطبیقی توسعه قبل و بعد از انقلاب اسلامی در حوزه زنان

ساختار/ نهاد	قبل از انقلاب	پس از انقلاب
۱- قانون اساسی	- اشاره غیر مستقیم اصل ۲ و متمم قانون اساسی مبنی بر برخورداری زنان از حقوق اولیه، حق رأی	- تأکید مقدمه قانون اساسی بر استیفای حقوق زنان و اشاره مستقیم اصول ۱۰، ۲۰ و ۲۱ قانون اساسی بر حقوق زنان. - در اغلب اصول ق.ا.ج.ا. واژه همه ملت، همه مردم، زن و مرد، احاد مردم، و ... حاکی از شمول مصداقی زنان می‌باشد.
۲- برنامه‌های توسعه کشور (اول تا ششم)	- نگرش مادی و اقتصادی به زن	- توجه به مبانی اسلام در موضوعات زنان در همه اصولی که به طور مستقیم مسائل زنان را در بردارد و اختصاص اصولی ویژه به حوزه زنان.
۳- اسناد بالادستی عام (اختصاص بخشی ویژه به موضوع زنان)	-----	- سند چشم‌انداز بیست ساله (۱۴۰۴) - نقشه مهندسی کشور - نقشه جامع علمی کشور - سند دانشگاه اسلامی - سند تحول بنیادین آموزش و پرورش
اسناد بالادستی خاص زنان	-----	- منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در جمهوری اسلامی ایران ۲- سند ملی حقوق کودک و نوجوان ۳- «سیاست‌های کلی خانواده» ابلاغیه‌ی رهبری نظام اسلامی
قوه مقننه	- تأکید غیر مستقیم اصل دوم قانون اساسی مشروطه بر حق رأی زنان؛ - سلب حق رأی و حق کاندیداتوری زنان به صورت عملی از ۱۲۸۵ تا سال ۱۳۴۱؛ (قاجار، پهلوی اول و دوم) - تصویب قوانین زنان بر اساس اندیشه فمینیسم و مدرنیته .	- قانونی بودن فعالیت‌ها و مشارکت اجتماعی زنان بر مبنای اصل قانون اساسی ۴ و تمامی اصول قانون اساسی که در آن واژه همه ملت، همه مردم، زن و مرد، احاد مردم و رجال سیاسی - مذهبی آمده است. - طبق اصول ۶۲ و ۹۰ قانون اساسی زنان به طور مصرح دارای حق رأی و کاندیداتوری هستند؛ - در یازده دوره مجلس حضور (حق رأی و کاندیداتوری) - در انتخابات مجلس خبرگان، شوراهای شهر و روستا (حق رأی و کاندیداتوری) - قوانین مصوب در حوزه زنان در جهت استیفای حقوق زنان (اصل ۲۱، ۱۰)

ساختار/ نهاد	قبل از انقلاب	پس از انقلاب
		- تصویب قریب به ۲۰۰ مصوبه در ده دوره در حمایت از مسئولیت و حقوق زنان و خانواده.
قوه اجرایی	- سازمان زنان ایران به سرپرستی اشرف پهلوی	- اجرای و هماهنگی در کلیه مصوبات نظام در سازمان‌ها و مراکز و تدوین و نظارت بر اجرای برنامه‌های ملی بر عهده معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری.
قوه قضائیه	- حضور حداقلی زنان در دستگاه قضا	- تفویض مناصب قضایی به زنان بر اساس شرع مقدس اسلام؛ - حق تصدی مشاغل حقوقی و قضایی زنان (قریب به ۶۰۰ زن قاضی در پایه‌های قضایی). - تأسیس دادگاه‌های خانواده در سال ۱۳۷۶ به منظور احقاق حق و اجرای بهتر عدالت - ایجاد مراکز ارشاد و معاضدت قضایی در مجاورت دادگاه‌های خانواده جهت ارائه مشاوره‌های بدون حق الزحمه و اخذ وکیل معاضدتی - ایجاد اداره حمایت از حقوق زنان و کودکان در نهاد قوه قضائیه - اقدامات حمایتی از خانواده زندانیان (ایجاد ۲۰۰ انجمن حمایت از خانواده زندانیان در سراسر کشور) - اقدامات حمایتی از زنان زندانی - اقدامات فرهنگی و آموزشی برای زنان زندانی - برنامه تخفیف مجازات زنان مجرم - حمایت از کودکان بزهکار (تأسیس دادگاه ویژه اطفال و تفکیک آنها از دادگاه‌ها و دادرسی‌های عمومی)
سازمان‌های غیردولتی زنان (N.G.O)	- دولتی بودن ماهیت اصلی سازمان‌ها غیردولتی با تعداد کمتر از ۵۰ انجمن - ادغام همگی غیردولتی‌ها در سال نزدیک به انقلاب، در سازمانی به نام «سازمان زنان ایران» با ریاست اشرف پهلوی - تنظیم برنامه‌ها در جهت تأمین منافع شاه و دربار.	- تأسیس و گسترش و اداره مردمی؛ - تأسیس سازمان‌های غیردولتی زنان با تعداد بیش از ۲۷۲۲؛ - فعالیت‌های گوناگون در ابعاد ملی، منطقه‌ای، جهان اسلام و بین‌المللی.
فعالیت‌های بین‌المللی	- مسئولیت این فعالیت‌ها بر عهده اشرف پهلوی بود؛	- تعامل هدفمند و نظامند در ارتباط با کشورهای اسلامی و سایر کشورها در حوزه زنان و خانواده در قالب نهادهای حقوقی؛

ساختار/ نهاد	قبل از انقلاب	پس از انقلاب
	<p>- تلاش در جهت پیوستن به کنوانسیون منع تبعیض علیه زنان؛</p>	<p>اداره امور بین‌المللی زنان وزارت امور خارجه، معاونت امور زنان خانواده ریاست جمهوری، شبکه ارتباطی سازمان‌های غیردولتی زنان، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، اداره زنان و کودکان مجمع جهانی اهل بیت (علیم السلام) اداره کل امور زنان و خانواده سازمان ارتباطات اسلامی</p>
توسعه فرهنگی - اجتماعی حوزه زنان	زنان بر اساس شاخص‌های	بین‌المللی و بومی
شاخص‌ها	آمار و اسناد قبل از انقلاب	پس از انقلاب اسلامی
۱- سواد و آموزش	<p>- آمار پایین باسوادی در بین زنان ۳۵/۵ درصد؛</p> <p>- تخصیص تحصیلات عالی به فرزندان صاحب منصبان دربار؛</p> <p>- وجود شخصیت‌های فراماسون و بهایی در سیستم آموزشی و آموزش عالی؛</p> <p>- وجود تنها یک دانشگاه ویژه زنان.</p>	<p>- عمومی شدن سواد در بین زنان همه اقشار روستایی و شهری ارتقاء تا رشد ۹۳/۴ درصد؛</p> <p>- پوشش تحصیلی دختران ۹۸ درصد</p> <p>- حضور شخصیت‌های آگاه به دین در سیستم آموزشی و آموزش عالی؛</p> <p>- افزایش میزان رشد تحصیلات عالی زنان؛</p> <p>- حضور حداکثری دختران در دانشگاه‌ها و در رشته‌های علوم انسانی تا ۶۱ درصد؛</p> <p>- افزایش میزان زنان محصل، مدرس، مؤلف و پژوهشگر و مخترع؛</p> <p>- تأسیس دانشگاه دولتی ویژه زنان و مؤسسه غیرانتفاعی ویژه زنان به تعداد ۴۰ دانشگاه با لحاظ حضور بانوان در تمامی دیگر دانشگاه‌های کشور در تمامی رشته‌ها؛</p> <p>- تأسیس رشته مطالعات زنان و پژوهشگاه ویژه زنان؛</p> <p>- تأسیس رشته مطالعات خانواده دانشگاه؛</p> <p>- تأسیس کتابخانه‌های ویژه زنان؛</p> <p>- تأسیس مجلات علمی- پژوهشی ویژه زنان؛</p> <p>- گسترش حوزه‌های علمیه ویژه زنان در تمام استان‌ها در کشور در سطوح عالی.</p>

ساختار/ نهاد	قبل از انقلاب	پس از انقلاب
۲- بهداشت	<ul style="list-style-type: none"> - در سال ۱۳۵۵ امید به زندگی در زنان ۵۷/۵ سال - حضور حداقلی زنان در مراکز تحصیلات تکمیلی در رشته‌های پزشکی 	<ul style="list-style-type: none"> - در سال ۱۳۹۷ سن امید به زندگی در زنان ۷۹ سال - کاهش نرخ مرگ و میر مادران و نوزادان تا چهار برابر - بهبود وضعیت آب آشامیدنی، تأسیسات بهداشتی، نظارت بر تغذیه زنان و کودکان - سلامت تولد و رشد میزان باروری - خودکفایی در تولید داروهای درمانی و درمان ناباروری و ورود صنعت بیمه به پوشش بیمه ناباروری - کنترل و کاهش بیماری‌های واگیری زنان - بیمه تأمین اجتماعی زنان خانه‌دار در جهت ارتقاء پیشگیری و بهداشت - حمایت‌های شغلی در بارداری و زایمان (خدمات بیمه‌ای و مرخصی زایمان به مدت نه ماه) - مرخصی دوران شیردهی ویژه مادران شاغل - اهتمام به رشد و گسترش حضور زنان متخصص و فوق تخصص در دانشگاه‌ها در رشته‌های مخلف پزشکی
۳- سلامت جسمی و روحی (ورزش و عفاف)	<ul style="list-style-type: none"> ۱- در حوزه ورزش - برنامه‌ریزی توسط بیگانگان (توسط گیبسون کارشناس تربیت بدنی از آمریکا)؛ - اختلاط و عدم پایبندی به ضوابط دینی در مراکز ورزشی دختران و بانوان؛ - تأسیس ۲ دانشسرای تربیت مربی برای زنان؛ ۲- در حوزه عفاف - اقدامات عملی در جهت ترویج بی عفتی نظیر کشف حجاب رضاخان، راه‌اندازی کاباره‌ها، کازینوها، مجلات و فیلم‌های مستهجن و... 	<ul style="list-style-type: none"> ۱- در عرصه ورزش - جدا سازی محیط ورزشی زنان از مردان؛ - تشکیل سازمان «مدیریت و ورزش بانوان»؛ - تأسیس رشته تربیت بدنی در دانشگاه‌های دولتی و ۷۰ واحد دانشگاه آزاد اسلامی و ۳۰ انجمن علمی آموزشی؛ - تصویب طرح سیاست‌های فرهنگی- اجتماعی و ورزشی زنان کشور؛ - کسب موفقیت‌های ورزشی بانوان در عرصه‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی؛ - افزایش مربیان زن برای ورزش بانوان با هدف پرورش جسمانی با حفظ ارزش‌های دینی و پرهیز از اختلاط. - گسترش حضور عقیقانه در مسابقات ورزشی در رشته‌های مختلف در داخل و خارج ۲- در عرصه عفاف - تصویب راهبردها و اقدامات گسترش فرهنگ عفاف و حجاب توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی و ابلاغ آئین نامه اجرایی آن به تمامی دستگاه‌های ذی ربط. - مجموعه تکمیلی اقدامات اجرایی گسترش فرهنگ عفاف و حجاب (۱۳۹۸/۶/۱۲) مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی.

ساختار/ نهاد	قبل از انقلاب	پس از انقلاب
		<ul style="list-style-type: none"> - برگزاری برنامه‌های علمی و تخصصی در تبیین و ترویج عفاف و حجاب؛ - برگزاری همایش‌های داخلی و بین‌المللی
۴- اشتغال	<p>اشتغال زنان. (در سال ۱۳۵۰ تا ۱۲٪) در منابع ثبت شده</p>	<ul style="list-style-type: none"> - بر اساس اعلام مرکز آمار، در سال ۱۳۹۵، ۴۳ درصد از کارمندان دولت در آموزش و پرورش، ۱۸ درصد در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، فعالیت می‌کردند، یعنی ۶۱ درصد کارمندان دولت در این دو وزارتخانه و ۳۹ درصد در مابقی دستگاه‌های دولتی زنان هستند که مشغول فعالیت بوده‌اند. زمینه‌سازی جذب هیئت علمی از بانوان در رشته‌های و تخصص‌های مختلف؛ - زمینه‌سازی حضور در پست‌های مدیریت خرد و کلان در مراکز آموزشی، پژوهشی و در بخش‌های بهداشتی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و...؛ - اولویت نقش مادری و همسری برای زنان در خانواده نسبت به اشتغال در جامعه؛ - ابلاغ سیاست‌های اشتغال ویژه بانوان و تصویب قوانین حمایتی برای مادران
۵- فرهنگی / هنری	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده ابزاری و تبلیغاتی از زن هنرمند؛ - آمار پایین زنان هنرمند؛ - چاپ نشریات ویژه زنان. 	<ul style="list-style-type: none"> - تعریف هنر به‌مثابه ابزار انتقال ارزش‌ها؛ - افزایش تعداد زنان هنرمند (هنر متعالی)؛ - ایجاد شرایط مساعد حضور زنان در عرصه‌های هنری- فرهنگی با حفظ عفاف و ارزش‌های دینی و هویت ملی؛ تأسیس کتابخانه‌ای ویژه و تخصصی زنان و پارک‌های ویژه با بهروری برای اوقات فراغت و خبرگذاری ویژه زنان؛ - توجه به امر هنر در اسناد بالادستی نظیر منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان و نقشه مهندسی فرهنگی؛ - افزایش نشریات و مجلات ویژه زنان و خانواده؛ - افزایش زنان صاحب امتیاز و مدیر مسئول نشریات؛ - افزایش زنان هنرمند در رشته‌ها و قالب‌های مختلف؛ - افزایش چشمگیر میزان زنان شاغل در مراکز فرهنگی- اجتماعی مانند بسیج، هلال احمر و...؛ - شناسایی و معرفی زنان الگو و نمونه و کارآمد؛ - سیاست‌گذاری و تصویب قوانین حمایتی مشارکت زنان در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی.

نتیجه‌گیری

آنچه در این پژوهش در حوزه زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار گرفت، نشانگر این است که «موقعیت و جایگاه اجتماعی زنان در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی به‌طور انکارناپذیری ارتقا یافته است. یافته‌های تحقیق، بر اساس شاخص‌های بین‌المللی پیشرفت و توسعه و برخی شاخص‌های بومی، از توسعه و ارتقاء موقعیت زنان در جمهوری اسلامی ایران حکایت می‌کنند. از آنچه بررسی شد پیشرفت و تحولات در حوزه زنان را علاوه بر عرصه سیاست‌گذاری در ساختارها، اسناد بالادستی نهادهای تأسیسی و امضایی، قوانین و اقدامات می‌توان مشاهده کرد. مهم‌ترین نهادهای تأسیسی در این حوزه عبارتند از: شورای فرهنگی - اجتماعی زنان و خانواده، معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، ستاد ملی زن و خانواده، اداره امور بین‌الملل زنان وزارت امور خارجه، شبکه ارتباطی سازمان‌های غیردولتی زنان، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، اداره زنان و کودکان مجمع جهانی اهل بیت (علیه السلام)، اداره کل امور زن و خانواده سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان بسیج جامعه زنان، بنیاد شهید و امور ایثارگران، خبرگذاری ویژه زنان (ایونا)، دانشگاه‌های ویژه بانوان و... می‌باشد. همچنین اسناد بالادستی خاص زنان و یا اختصاص بخش‌هایی از اسناد بالادستی کلان به موضوعات زنان همچنین، تحولات اجتماعی فرهنگی در شاخص‌های آموزشی، بهداشتی، اشتغال، هنری - فرهنگی و ورزشی و... حاکی از توسعه در این حوزه می‌باشد. اما با توجه به ظرفیت‌های معنوی، مادی و انسانی نظام اسلامی تا دستیابی به نقطه مطلوب و آرمان‌های انقلاب اسلامی در راستای تحقق جامعه‌ای الگو برای امت اسلامی تلاش مسئولان و همدلی و همراهی مردم جهت حرکت در مسیر مبتنی بر هویت اسلامی ضروری است، تلاش‌هایی انجام گیرد تا در حرکت از وضعیت موجود به طرف وضعیت میانی (وضعیت ممکن) مؤثر و مفید پیموده شود، بی‌تردید لازم است زنان تلاشگر و هدفمند با توجه به ظرفیت‌های، برای حفظ و بقای ارزش‌های انقلاب در صحنه حضور داشته باشند تا حرکت به سمت وضعیت مطلوب جمهوری اسلامی میسر گردد.

References

- A collective work (2007). *Islamic revolution of Iran*, Tehran: Nashre Maaref. (In Persian).
- Abbasi, Somayeh and Mousavi, Mansour (2014). "A Look at the Situation of Women in the Pahlavi Period from (1300 to 1332)", *Women's Research Journal*, Vol. 5, spring, No. 9.
- Abrahamian, Yavand (2006). *Iran between Two Revolutions*, Ahmad Golmohammadi and Mohammad Ebrahim Fattahi, Tehran: Nashr-e Ney. (In Persian)
- Akhavan Kazemi, Bahram (2006). "A Look at the Twenty-Year Vision Document and Its Political Components", (www.ensani.ir). (In Persian)

- Akhtari, Shahla and Ebtehaj Shirazi, Fariba (1999b). "Women's NGOs; Yesterday, Today, Tomorrow (Part 2)", Payam-e-Zan Magazine, NO. 89. (In Persian)
- Alaviatbar, Alireza (2001). *A Study of the Pattern of Citizen Participation in the Administration of Cities*. Center for Urban Studies and Planning, Ministry of Interior, Volume 1.
- Arasta, Mohammad Javad (1998). "Women and Political Participation", Quarterly Journal of Political Science. The first number. (In Persian)
- Ayatollahi, Zahra (2007). *Description of the Charter of Women's Rights and Responsibilities in the Islamic Republic of Iran*, Tehran: Vice Presidency for Women and Family Affairs. (In Persian)
- Center for the Study of Historical Documents (2000). *Pahlavi Era Press According to Savak Documents*, Tehran: Center for the Study of Historical Documents of the Ministry of Intelligence. (In Persian)
- Expediency Discernment Assembly 2018: www.majma.ir
- Farahmand, Maryam (2006). "Government Interaction with Women's Non-Governmental Organizations", Women's Book. NO. 33. (In Persian)
- Foundation of Martyrs and Veterans Affairs: www.isaar.ir
- Ghaffari, Gholamreza (2009). "The Logic of Comparative Research", Iranian Journal of Social Studies, Vol. 3, NO. 4. (In Persian)
- Ghavi, Nayreh (2015). *An Introduction to the Efficiency of the Islamic Republic in the Realms*, Nashre Maaref. (In Persian)
- Ghavi, Nayyreh (2011). "The Record of the Islamic Republic in the Field of Women", Proceedings of the scientific conference on the record of the Islamic Republic of Iran, Vol. 4. Tehran: University of Tehran Press. (In Persian)
- Ghavi, Nayyreh (2015). *An Introduction to the Efficiency of the Islamic Republic in the Field of Women*, Maaref Publishing.
- Government Information Center 2018: www.dolat.ir
- Hemmat Yarahmadi, Ali (2010). "The Nature of Progress from the Perspective of Islam", Journal of Indigenous Strategy. No. 104.
- Information base of the Office of the Supreme Leader: www.leader.ir
- Ishaqi, Mohammad (2011). "Study of Family Studies", Quarterly of Islamic University. Vol. 3. (In Persian)
- Islamic Consultative Assembly 2018: www.majlis.ir
- Islamic Culture and Communication Organization: www.icro.ir
- Judiciary 2018: www.dadiran.ir
- Kar, Mehrangiz (1991). *The Angel of Justice and the Pieces of Hell*, Tehran: Roshangaran. (In Persian)
- Khajehnouri, Mina (1995). List of Topics Discussed About Women in the 24 Terms of the National Assembly, *Cultural Studies and Research Center of the Ministry of Culture and Islamic Guidance*, Office of Women's Cultural Studies. Tehran: Publications of the Ministry of Culture and Islamic Guidance. (In Persian)
- Khomeini, Ruhollah, *Sahifeh-ye Imam*, Volumes 3, 5, 18, 19, Tehran: Imam Khomeini Publishing House. (In Persian).
- Koushki-Jahromi, Maryam (2011). "Developments in Women's Sports after the Victory of the Islamic Revolution", Proceedings of a scientific conference on the record of the Islamic Republic of Iran, Vol.4. Tehran: University of Tehran Press. (In Persian)

- Kronin, Stefan (2004). *Reza Shah and the Formation of Modern Iran*, translated by Morteza Saghebfar, Tehran: Jami. (In Persian)
- Ministry of Education: www.medu.ir
- Ministry of Science, Research and Technology: www.msrt.ir
- Mohebbi, Seyedeh Fatemeh and Sadeghi Ahangar, Masoumeh (2009). *Sociology of Women's Non-Governmental Organizations*, Tehran: Women's Socio-Cultural Council. (In Persian)
- Motahari, Morteza (2007). *The Future of the Islamic Revolution*. Tehran: Sadra. (In Persian)
- Office of Women Studies and Research (2001). *A Collection of Like-minded Articles Examining Women's Issues, Priorities and Approaches*, Volume 1. Qom: Office of Women Studies and Research. (In Persian)
- Pahlavi, Ashraf (1998). *Faces in a Mirror, Memoirs of Ashraf Pahlavi*. Tehran: Farzan Rooz. (In Persian)
- Pahlavi, Mohammad Reza (1975). *The White Revolution*. Tehran: Bija. (In Persian).
- Performance report of the Deputy Minister of Women's Sports Development (1979-2018). (In Persian)
- Public Relations of the Cultural-Social Council of Women (2008). *Policies and Plans, Acquaintance with the Cultural-Social Council of Women*, The first office, Tehran: Women's Social-Cultural Council. (In Persian)
- Qom Seminary Women Studies and Research Center: www.women.rc.ir
- Report on the Current and Desirable Situation of Women in the Islamic Republic of Iran, first phase (2008), second and third (2009), *Presidential Center for Women and Family Affairs*, Kavosh- No Cultural Research Institute. (In Persian)
- Report on the performance of the Presidential Center for Women and Family Affairs in the Tenth Government (2013). "Mojtahedzadeh, Maryam". (In Persian)
- Report on the Situation of Women and Families during the Decades after the Islamic Revolution (2018). *Literacy Movement Organization*. (In Persian)
- Research Center of the Islamic Consultative Assembly: rc.majlis.ir
- Research Management Office of Women Studies and Research (2008). *Gender and Education*, Tehran: Office of Women Studies and Research. (In Persian)
- Sanasarian, Elise (2005). *Women's Rights Movement in Iran: Uprising, Decline and Repression from 1280 to Revolution 57*. Translation: Nooshin Ahmadi Khorasani, Tehran: Akhtaran. (In Persian)
- Statistics Center of Iran: www.amar.org.ir
- Supreme Council of the Cultural Revolution 2018: www.iranculture.org
- Tabatabai, Seyyed Mohammad Hussein (1959). *Tafsir Al-Mizan*, Tehran: Dar al-Kitab al-Islami. (In Persian)
- The site of the Women's Socio-Cultural Council: www.iranwomen.org
- Todaro, Michael (1990). *Economic Development in the Third World*. Translation: Gholam Ali Farjadi, Tehran: Program and Budget Organization. (In Persian)
- Vice Presidency for Women and Family Affairs: www.women.org
- Vice President for Women and Family Affairs: www.women.org.ir
- Website of the Vice President for Women and Family Affairs 2018: www.women.gov.ir
- Women and Family Research Center: www.wrc.ir
- Women's Social Cultural Council 2000: info@shorayezanan.ir

-
- Yazdani, Heshmatollah and Pooyandeh, Mohammad Reza (2012). *History of Basij of the Women's Society*, Tehran: Basij Organization of the Women's Society of Iran. (In Persian)
  - Zafaranchi, Leila Sadat (2011). *Report on the Performance of the Presidential Center for Women and Family Affairs in the Ninth Government*, published by the World Assembly of the Ahl al-Bayt (Mojabb). (In Persian)
  - Zarei, Mohammad Hossein (2004). "Iranian Legislative System and the Position of the Expediency Council", *Rahbord*, No. 34. (In Persian)